МУҒАЛЛИМ ҲӘМ ҮЗЛИКСИЗ БИЛИМЛЕНДИРИЎ

илимий-методикалық журнал № 1

Нөкис - 2014

МАЗМУНЫ

Ҳ. Утемуратова, С.Реймова. Шахс руўхыйлығын қәлиплестириў мәселелери 4
Д. Курбанбаева Шахс мәнаўиятының раўажланыўында шаңарақтың орны 5
И. Жаксымов Алп Султанның муҳаббат қосықлары 6
С. Абаев Динтаныў пәни-бәркамал әўладты қәлиплестириў факторы 9
Қ. Тлеумбетова, Г. Даулетова Баланы мектепке таярлаў усыллары 14
А.Машарипова Бала тәрбиясына итибар- дәўир талабы 17
С. Балтаниязов Миллий музыка хәм ойынларды жасларымыз санасына сиңдириў 19
У. Алеуов, Т. Утебаев Қарақалпақстанда педагогика илиминиң қәлиплесиўи хәм раўажланыўы 21
З. Айтмуратова Халық аўыз еки дөретпелериниң жаслар тәрбиясындағы орны хәм әҳмийети 25
Т. Калекеева, О. Зарипов Информатика пәнинен олимпиадалық мәселелерди шешиўде үлес программалардан пайдаланыў усыллары 27
Г. Койшыбаева, А. Киясова Қарақалпақ халық ертеклери арқалы әдеп-икрамлылыққа тәрбиялаў жоллары 32
С. Танирбергенов, Ж. Валиева, Г. Каленбаева Оқыўшыларда кеңислик түсиниклерин пайда етиўдиң айырым усыллары 34
Sh. O'teniyazova, M. Abdijamilova Bashlawish klass mu`g`a`lliminin' ata-analari menen dostana mu'na'siybeti 36
Е. Сапарбаев, П. Жолдасбаев Баслаўыш класс оқыўшыларына дене тәрбиясын бериўде миллий ойынлардан пайдаланыў 39
Б. Альманова, Ж. Сейтжанов Аўдарма теориясы хәм әмелияты курсын оқытыў методы ҳаққында 41
Н. Тлеумуратова «Манас» дәстанының изертлениў тарийхынан гейпара мағлыўматлар 44
Х. Ерленесова Талабаларда ойлаў мәдениятын раўажландырыўға болған талаплар 47
М. Уразбоева, М. Тўрабоева Туғма сонлар 49
G. Pirniyazova Boshlang'ich sinf o'quvchilarida fuqarolik tushunchalarini shakllantirishning pedagogik asoslari 51
Д. Сейтова Инглис тилида австрализмларнинг лексик-семантик хусусиятлари 53
Н. Оринбетов, Х. Алламуратова Узлуксиз таълим тизимида "Элементар зарралар физикаси"ни ўқитишдаги узвийлик тамойили 56
Қ. Қыдырниязов Намунавий ўқув дастурларига қўйиладиган талаблар 59
Д. Хурсаналиева Мактабгача таълим муассасаларида эртаклардан фойдаланишнинг бола тарбиясидаги аҳамияти 61
М. Қодиров Меҳнат таълими ўқитувчиларини касбий сифатларини белгиловчи даражаларига қўйиладиган талаблар мазмунини ишлаб чиқиш 63
Д. Шониёзова Бўлажак бошланғич синф ўқитувчиларида касбий маҳорат кўникмаларини шакллантириш йўллари 65
В. Рахмонова Машинасозлик технологияси таълим йўналишларида фанлараро узвийликни таъминлаш 68
Г. Рысбаева Қадимги туркий халқлар мифологиясида Умай она сиймоси 71
Ю.Жолдасова Хорижий тилларни ўқитишда назорат шакллари 76
Г. Жумамуратова, Т. Азизова Ахборот технологияларидан фойдаланишнинг самарадорлигини ошириш йўллари 81
М. Янгибоева Одоб ва оила масалалари 83

flacks, of drivers who followed their mobs in trucks carrying mattresses and kerosene strives.

3. Атрибутив мирикмаларнинг аникланмиши вазифасида:

Sometimes they took us to pay with the navies kids in the scrubby bush beside railway line.

4. Атрибутив бирикмаларнинг аникловчи кислик сифатида:

Steam driven winches are used to moke logs from the ramps or bush landings out vehicles for haulage to the miles.

5. Компонентларидан бири bush морфемасидан иборат кушма сўзларда:

Their trunks were guard bad twisted, charred by bush-fires or bearing the long lifelike scar left by a Black-fellow after he had unloved the bark for a canoe.

Бу сўзнинг полисемик ривожланиш тарихи XVIII аср охиридан бошланган. Маълум бўлишига, бу даврга келиб Австралиядаги колонизациялаш ишлари мамлакатнинг шарқий кисмига кўшрилган. Давлатнинг айнан шу қисмида жуда зур ўслап ўрмонларни курган иммигрантлар уларни bush лар деб атай бошлаганлар. Чунки бу ўрмонлар ўзининг қалинлиги билан Англиядаги words ва forest лардан ажралиб турган.Кейинчалик эса бу ўрмонларда яшириниб юрган махбуслар bushrangers деб номланганлар.

Summary:

This article is dedicated to investigation of the lexical-semantical chracterisrics in English language.

УЗЛУКСИЗ ТАЪЛИМ ТИЗИМИДА «ЭЛЕМЕНТАР ЗАРРАЛАР ФИЗИКАСИ»НИ ЎҚИТИШДАГИ УЗВИЙЛИК ТАМОЙИЛИ

Н. Оринбетов

НДПИ ассистент ўқитувчиси

Х. Алламуратова

НДПИ қошидаги №1 академ лицей 1-босқич ўқувчиси

Замонавий кадрлар олдига қўйилаётган энг муҳим вазифалардан бири – малакали мутахассислар сифатида ўзлигини, ўз қобилиятлари, индивидуаллиги, шахсий фазилат ҳамда хислатларини билган тарзда меҳнатни оқилона ташкил этиш ва ижтимоий фойдали меҳнатнинг барча соҳаларида фаолият кўрсатишдир.

Ҳозирги кунда таълим, фан ва ишлаб чиқаришдаги долзарб вазифалар кадрларга бўлган эҳтиёждан келиб чиқиб амалга оширилаётганига ишонч ҳосил қилинади.

Маълумки, ривожланган мамлакатлар тараққиёти энг аввало замонавий фан ва техника ютуқларидан халқ хўжалигининг ҳамма тармоқларида оқилона фойдаланиш билан фарқланади. Давлатнинг, иқтисодий ва ижтимоий соҳаларнинг ривожланиши етук кадрларга ҳамда фан-техника ютуқларидан қандай фойдаланишга боғлиқлигини бозор иқтисодиётининг шаклланиши кўрсатмоқда.

«Кадрлар тайёрлаш Миллий дастури» ўқув жараёнининг илмийлиги, замон талабларига мослиги, турмуш амалиёт билан боғланишига асосланган. Шунинг учун физика фанининг ўқитишдан мақсад, талабаларга етук мутахассис бўлиб етишишлари учун етарли даражада база яратиш, уларни келгусидаги меҳнат фаолиятларида учрайдиган муаммоларни ҳал этишда мустақил фикр юритишларига ва физика фанининг ютуқларини бевосита тадбиқ эта олишларидан иборат.

Бўлажак физика ўқитувчисининг малакали тайёргарлиги талаба томонидан умумий ва ўрта таълим физика курсининг илмий асосларини чуқур ўзлаштиришини, физика фани билан унинг асосларини ўқитишнинг турли босқичларида баён қилиш ўртасидаги изчилликни тушунишини таъминлаши керак.

Ўқитишнинг замонавий назарияси ва амалиёти талабаларнинг билиш фаоллигини ривожлантириш йўлларини излайди, бу эса аввало ўқитишда дидактик тамойилларнинг, хусусан изчиллик тамойилининг амалга оширилиши билан таъминланади.

Изчиллик тамойилининг моҳияти – система бирор янги ҳолатга ўтганида унинг баъзи элементлари ёки характеристикаларининг сақланиб қолишидир. Илмий билишда изчиллик, мослик тамойиллари билан боғлиқ, дидактикада эса турли типдаги мактабларнинг ҳар хил фан ўқитувчилари иш фаолиятининг мазмунини ишлаб чиқишга қўйиладиган талаблар сифатида қараш мумкин.

Изчиллик тамойилининг қўлланилиши бир вақтнинг ўзида ўқувчиларнинг билим, малака ва кўникмаларни ўзлаштиришларини ҳисобга олишни, шунингдек методиканинг инвариант тамойилларини – бирлаштириш ва фанлараро алоқалар тамойилларини ҳисобга олишни талаб қилади.

Физика ўқитишда ҳамда бўлажак физика ўқитувчисини тайёрлашда изчиллик тамойилининг амалга оширилиши муҳим аҳамиятга эга эканлиги ҳақида гувоҳлик беради. Шунинг учун ҳам физика ўқитишда изчиллик тамойилининг дидактик асосларини тўлиқроқ очиб бериш учун физика фанида ва ўқитишда изчиллик муаммосининг моҳиятини аниқлаб оламиз.

Масалан, зарралар физикаси бўлимини ўқитишда изчиллик бу соҳанинг ривожланиши билан, яъни зарраларнинг кашф қилиниши, янги муаммоларнинг юзага келиши ва уларнинг ечилиши натижасида бу бўлимнинг ривожланиш йўналишида баён қилиниши мақсадга мувофиқдир. Бундай изчиллик физиканинг бошқа бўлимларида ҳам кузатиш мумкин. Шу ўринда зарралар физикасини ўқитишда аввал радиоактивлик ҳодисаси ва электроннинг кашф қилиниши, атомнинг Томсон модели, Резерфорд тажрибалари, Бор постулатлари, ядро тузилишлари, ядро кучларининг электр зарядига боғлиқ эмаслик хусусияти каби мавзуларни такрорлаган ва эслаган ҳолда физикада «атом эраси» ва «ядро эраси» деб ном олган босқичлар орқали илк бор тажрибада кузатилган «ғалати зарралар», «мафтункор зарралар» ва ҳакоза деб ном олган зарралар табиатини ўрганиш кетма-кетлигини сақлаш лозимлиги кўринади. Бундай кетма-кетлик маълум маънода зарралар физикасидаги сабаб-оқибат боғланишини ҳам ўзида акс эттиради ва бу бўлимни ўзлаштиришни осонлаштиради. Бу фикрларимиз «Шундай қилиб, мослик тамойилини эски тасаввурларнинг чегарасини аниқлаш асосида янги билимларни ривожлантириш тамойили сифатида қараш керак» ва «Амалда мослик тамойилининг мазмуни – ҳар қандай микроскопик назарияни баён қилишда макрооламда қўлланиладиган атамашуносликдан фойдаланиш зарурлигини билдиради» деган хулосаларга мос келади.

Ўзбекистон Республикаси халқ таълими вазирлигининг Республика таълим Маркази томонидан 2008 йилда нашр қилинган «Физика фанидан умумий ўрта таълим мактаблари 6-9-синфлар учун йиллик тавқим-мавзу режа»сига биноан мактаб ўқувчиларига зарралар физикасидан маълумот бериш кўзда тутилмаган. Фақат 9-синфнинг 3-чорагида «Атом ва ядро физикаси асослари» бўлимида «Атом тузи-

лиши», «Ядро тузилиши. Нейтрон. Ядро кучлари», «Радиоактивлик. Альфа, вета ва гамма нурлари», «Ядро энергияси ва ундан фойдаланиш», «Ўзбекистонда ядро физикаси соҳасида олиб борилаётган ишлар» каби 5 та мавзунинг ҳар бирига 1 соатдан, жами 5 соат вақт ажратилган.

Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги Ўрта махсус, касб ҳунар таълими Марказининг «Академик лицейларнинг аниқ фанлар йўналишидаги тармоқ таълим стандарти ва чуқурлаштирилган фанлар ўқув дастурлари»да физика асосий тайёрлов йўналишидаги фан ҳисобланиб, унга жами 608 соат ажратилган. Унда элементар зарраларга оид тушунчалар «Элементар зарралар. Космик нурлар. Оламнинг ягона физик манзараси» мавзусида берилиб, 20 соат ажратилиши мўлжалланган.

Ушбу фан нафақат уни ўрганиш нуқтаи-назаридан, балки ўқитиш нуқтаи-назаридан ҳам ўзига хос мураккабликларга эга. Бошқа бўлимлардан фарқли ўлароқ, элементар зарралар физикаси курси ўзига хос хусусиятларга эга. Хусусан, уни ўрганиш натижасида талабаларда микрооламнинг ўзига хос хусусиятларини ўзлаштиришга ёрдам берувчи зарралар оламининг хусусияларига хос фикрлаш услуби шаклланади. Бошқа томондан, бўлажак ўқитувчилар дунёқарашига жиддий таъсир кўрсатади. Бу курсни ўқитишдан кўйилган мақсадларга эришиш учун умумий таълим, ўрта махсус ва касб-хунар таълими ва олий таълим мактабларининг физика курсларида бериладиган билимларга асосланишимиз табиий. Шунинг учун ҳам қуйидаги жадвалда физика курсининг турли босқичларида элементар зарралар физикасини ўқитиш мазмуни таққосланади.

1-жадвал

Умумий ўрта таълим мактаби	АК ва КҲК	Педагогика олий ўқув юрти
Атом тузилиши, ядро тузилиши. Нейтрон. Ядро кучлари, радиоактивлик. Альфа, вета ва гамма нурлари, ядро энергияси ва ундан фойдаланиш, Ўзбекистонда ядро физикаси соҳасида олиб борилаётган ишлар	Элементар зарраларнинг кварк модели	Зарралар физикаси тарихи ва тушунчалари
	Табиатдаги физикавий таъсир турлари: ядровий, электромагнит, кучсиз ва гравитацион таъсирлашувлар	Ўзаро таъсир турлари. Зарралар классификацияси
		Элементар зарралар характеристикалари
	Элементар зарралар физикасидаги сақланиш қонунлари.	Симметриялар ва сақланиш қонунлари
		Галати зарралар синфи, хусусиятлари
		Мафтункор зарралар синфи, хусусиятлари
	Глюонлар. Табиатдаги физикавий таъсир турларининг бирлашган назарияси ҳақида тушунча	Кварклар, глюонлар характеристикалари

Жадвалдан кўриниб турибдики, умумий таълим мактабида элементар зарралар ҳақида маълумот берилмайди, фақатгина атом ва атом ядроси ҳақидаги маълумотлар билан чекланилади, элементар зарралар ҳақидаги тушунчалар академик лицей ёки касб-ҳунар коллежлари физика курсидан бошлаб берилади [5].

Гуманитар фанлар йўналиши чуқурлаштирилган академик лицейларда элементар зарралар ҳақида тушунчалар деярли берилмайди.

Умуман, физиканинг бошқа бўлимлари каби элементар зарралар физикасини ҳам инсонпарварлаштириш учун уни ўқитиш мазмунини бу соҳанинг ўзига хослиги, асосий қонун-қоидалари, жараёнлар табиатини яққол очиб берадиган, бошқа бўлимларда бўлгани каби шу соҳани чуқур тассаввур қилишга ёрдам берадиган мавзулар ва тизимлар нуқтаи назаридан ташкил қилиш керак .

Summary:
In this article are given suggestions about the consistency concept in teaching «physicist of elementary particles» in continuous educational system.

НАМУНАВИЙ ЎҚУВ ДАСТУРЛАРИГА ҚЎЙИЛАДИГАН ТАЛАБЛАР

Қ. Қыдырниязов
ҚМУ, Қурилиш кафедраси катта ўқитувчиси

Ўзбекистон Республикаси ўз мустақиллигин қўлга киритикан кундан бошлаб таълим соҳасида бир қатор янгиланишлар ва олға силжизлар юз берди. Масалан, «Таълим тўғрисида»ги қонун, «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури»нинг қабул қилиниши ва шунга ўхшаш қонун ости ҳужжатларнинг тайёрланиши ва жорий қилиниши олий таълим Таълим стандартларининг ишлаб чиқилиши ва булар асосида ҳар хил фан соҳалари тизимида ҳам катта ўзгаришларнинг юз беришига олиб келди.

Масалан, касбий таълим йўналиши мутахассисликлари учун 2012-йилда ишлаб чиқилган намунавий ўқув дастурини таҳлил қилганда, ундаги асосий адабиётлар барча касбий таълим мутахассисликлари учун тўла мос келмайди. Аниқроқ айтганда, бу намунавий ўқув дастуридаги асосий адабиётлар ахборот технологиялари йўналиши бакалаврлари учун тузилган бўлиб, унда касбий таълимнинг асосий йўналишидан бироз чекинишлар юз берганини кўриш мумкин.

Демак, касбий таълим йўналишини «Таълим тўғрисида»ги қонун, «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури» ва давлат таълим стандартлари асосида тўғри ташкиллаштириш ва олиб бориш учун бир қатор муаммоларни ечиш зарурати юзага келмоқда, яъни:

Муғаллим ҳәм үзликсиз билимлендириў

ISSN 2181-7138

№1 2014 жыл

Илимий-методикалық журнал

Редактор:
Енежан ЯНГАБАЕВА

Редколлегия ағзалары:

Нағмет АЙЫМБЕТОВ
Татлымурат АТАМУРАТОВ
Өсербай ӘЛЕЎОВ
Барлықбай ПРЕНОВ
Рисбой ДЖУРАЕВ
Кеңесбай СЕЙДУЛЛАЕВ
Рашид МАТҚУРБАНОВ
Адилбай ЕРИМБЕТОВ
Марс МАМУТОВ
Бахамдулла НУРАБУЛЛАЕВ
Асқарбай ТИЛЕГЕНОВ
Мақсет ХАЛҚНАЗАРОВ

Шөлкемлестириўшилер:
Қарақалпақстан Республикасы Халық билимлендириў Министрлиги, ӨЗПИИИ Қарақалпақстан филиалы

Өзбекстан Республикасы Министрлер Кабинети жанындағы Жоқарғы Аттестация Комиссиясы Президиумының 25.10.2007 жыл (№138) қарары менен дизимге алынды

Қарақалпақстан Баспа сөз ҳәм хабар агентлиги тәрепинен 2007-жылы 5-мартта дизимге алынды №ОА-044-санлы гуўалық берилген.
Мәнзил: Нөкис қаласы, Ерназар Алакөз көшеси №54
Тел.: 224-23-00

Журналға келген мақалаларға жуўап қайтарылмайды, журналда жәрияланған мақалалардан алынған үзиндилер «Муғаллим ҳәм үзликсиз билимлендириў» журналынан алынды, деп көрсетилиўи шәрт. Журналға 5-6 бет көлеминдеги материаллар еки интервалда Times New Roman шрифтинде электрон версиясы менен бирге қабыл етиледи.

Қары Ниязий атындағы Өзбекстан педагогикалық илим-изертлеў институтының Ж. Орынбаев атындағы Қарақалпақстан филиалы

«МУҒАЛЛИМ ҲӘМ ҮЗЛИКСИЗ БИЛИМЛЕНДИРИЎ» №1
Нөкис — 2014

Басып шығыўға жуўапкер:
М. Жаримбетов

Баспаға таярлағанлар:
А. Тилегенов., Н. Абдукаримов., М. Жаримбетов

Оригинал-макеттен басыўға рухсат етилди Форматы 60x841/16. «Таймс» гарнитурасында офсет усылында басылды. Шәртли б.т. Нашр. т. Нусқасы 2000. Буйыртпа №

«Куваничбек-Машхура» МЧЖ босмахонасида босилди. Нукус ш., Н. САРАЕВ, 1